

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

ΜΙΚΡΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙΑ

Εννοείται ότι
υποστηρίζουμε
ανεπιφύλακτα όλες τις
μορφές της ελευθερίας των
ηθών, όλα όσα το αστικό ή
γραφειοκρατικό σκυλόλοι
αποκαλεί «ακολασία».
Είναι προφανές ότι δεν
μπορούμε να
προετοιμάσουμε την
επανάσταση της
καθημερινής ζωής με τον
ασκητισμό
I.S. τχ. 9

‘Η ΑΛΛΙΩΣ
ΕΝΑΣ ΑΚΟΜΗ ΛΟΓΟΣ
ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΟΥΜΕ ΣΥΝΑΥΛΙΕΣ

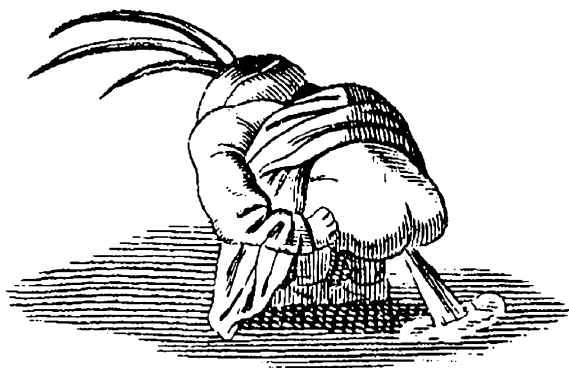
μπροσούρα αυτή κυκλοφόρησε σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων σε *queer masque party*-συναυλία που διοργανώθηκε στην κατάληψη *Villa Amalias* στις 8 Μάρτη 2008.

Μπορείτε να τη βρείτε και σε ηλεκτρονική μορφή στο site killthecat.gr

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στην ταξιαρχία *Verpeilt* για την πολύτιμη συνεισφορά της και στους απανταχού Πανταγκρυελιστές.

Επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ στη Χριστίνα, τους *Gazon*, στο *Locke Diavolo*, στην ομάδα *queericulum vitae* (qvzine.net) και φυσικά στην κυρία Δήμητρα.

Διεύθυνση επικοινωνίας:
killthecat2006@yahoo.gr

«Τα ίδια μπορεί να πει ένας τιποτένιος για τα βιβλία μου. Σκατά στα μούτρα του! Η μυρουδιά του κρασιού, ω! πόσο πιο ορεκτική, γελαζόμενη, τραβηχτική είναι, πιο επουράνια και γλυκιά από τη λαδίλα! Κι άλλο τόσο θα το είχα δόξα και τιμή μου να λεγόταν για την αφεντιά μου πως σε κρασί ξόδεψα περισσότερα παρά σε λάδι, όπως έκανε ο Δημοσθένης, που γι' αυτόν λεγόταν πως ξόδευε περισσότερο για λάδι παρά για κρασί. Για μένα δεν είναι άλλο από δόξα και τιμή να λείει ο κόσμος και να διαλαλεί πως είμαι μάγκας καλός και φίλαράκος φίνος, και ως εκ τούτου καλόδεχτος σε όλες τις καλές παρέες από Πανταγκρueλιστές, ενώ κάποιος γκρι-νιάρης κατηγορήσε το Δημοσθένη πως οι Λόγοι του έζεχναν σαν την πατσαβούρα ενός βρομιάρη και λιγδή λαδά. Γι' αυτό πιάστε να ερμηνεύσετε όλες τις πράξεις και τις κουβέντες μου από την τελειότερη πλευρά. Πάντα να σεβόσαστε το μυαλό που έχει σχήμα σαν μυζήθρα και σας ταΐζει μ' ετούτες τις όμορφες αρλούμπες κι όσο μπορείτε κρατάτε με πάντα κεφάλτο.

Ώρα λοιπόν να διασκεδάσετε, αγάπες μου, και χαρωπά να διαβάσετε τα παρακάτω, για πλήρη ευφροσύνη του κορμού κι ωφέλεια των νεφρών! Ακούστε, όμως, γαιδουρόπουτσες (που κουτσαμάρα να σας βρει από κακιά πληγή):

Θυμηθείτε

Να πιείτε στην υγεία μου πότε πότε
Και θα σας το ανταποδώσω το κέρασμα
λίαν προσεχώς!»

Απόσπασμα από τον πρόλογο του Φρανσουά Ραμπελέ στο βιβλίο του
Γαργαντούας και Πανταγκρueλί

Λίγα λόγια για την κοινωνιολογία του σώματος

ο σώμα δεν τελειώνει εκεί που τελειώνουν τα πόδια, ούτε είναι μονάχα αυτό που βλέπουμε. Υπάρχει το φυσικό σώμα, υπάρχει και κάτι παραπάνω... Τι εννοούμε; Μα φυσικά ότι γύρω από το σώμα παίζονται καθημερινά παιχνίδια εξουσίας. Από την αρχαιότητα ακόμα το σώμα τοποθετείται σε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, ιδεολογικό πλαίσιο. Προσδιορίζεται με βάση το φύλο, τη φυλή, την ηλικία, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την τάξη, το έθνος και ένα σωρό ακόμη παράγοντες που μας κάνουν να καταλαβαίνουμε το σώμα μέσα από δίπολα:

Ψυχή-σάρκα, λόγος-αισθήσεις, αιώνιο-θνητό, θεϊκό-ανθρώπινο, άυλο-υλικό, πνεύμα-σώμα (animus-corpus), ουράνιο-γήινο, ζωή-θάνατος, άνδρας-γυναίκα, έλληνας-βάρβαρος, λευκός-μη λευκός, δυτικός-μη δυτικός, υγιής-ασθενής, καθαρό-ακάθαρτο, ιερό-ανίερο, δεξιό-αριστερό, ελεύθερος-δούλος, εντέλει "καλό-κακό"...

Τα όρια ανάμεσα στους δύο πόλους σηματοδοτούνται με σαφήνεια, καταλήγοντας σε σχέσεις ιεραρχίας και καταπίεσης. Ο ένας πόλος, δηλαδή, εμφανίζεται πάντα σαν ανώτερος (ποιος άραγε;), ενώ όλες οι ενδιάμεσες αποχρώσεις εξαναγκάζονται να ενσωματωθούν στο ένα ή στο άλλο άκρο..

Αν θελήσουμε να αναζητήσουμε τις απαρχές της δυαδικής αυτής σύλληψης του σώματος, σίγουρα θα σταθούμε στους αρχαίους Έλληνες και στο διαχωρισμό του νου από το σώμα, απ' τον οποίο πηγάζει βασικά ο διπολικός τρόπος σκέψης.

«Νους υγιής εν σώματι υγιεί», συνήθιζαν να λένε.

Με αυτή τη γνωστή ρήση φαινομενικά αποδίδεται τόσο στο νου όσο και στο σώμα η ίδια αξία. Από μόνος του, όμως, ο σαφής αυτός διαχωρισμός αρκεί για να υποθάψει ένα στερεότυπο: μια αντίληψη του νου ως ανώτερου στοιχείου από το σώμα. Το υγιές σώμα μοιάζει, σύμφωνα μ' αυτήν τη προσέγγιση, ν' αποτελεί απλά την προϋπόθεση για την υγεία αυτού που πραγματικά έχει σημασία: του νου. Κινούμενοι σ' αυτή τη λογική, οι αρχαίοι αναζητούσαν την πνευματική, ηθική τελείωση, την αθανασία της ψυχής, διακηρύσσοντας το

απατηλό των αισθήσεων (με τέτοιες μπουρδες καταπατίστηκε ο Πλάτωνας στο έργο του «Φαίδων», αλλά και οι Σκεπτικοί φιλόσοφοι). Σε τέτοιου είδους προσεγγίσεις στηρίχτηκε, εξάλλου, ο Αυγουστίνος, τον 5ο αιώνα μ.Χ., για να μιλήσει για την αμαρτωλή σάρκα, για την ποταπότητα του σεξ, για τη σωματικότητα ως πηγή απάτης και διαστροφής (βέβαια, έγκυρες πηγές λένε πως ο Αυγουστίνος ήταν μέγας παρτουζιάρης πριν αγιοποιηθεί...).

Η αντίληψη, όμως, του σώματος ως υποδεέστερου από το νου παγιώνεται, ευδοκιμεί και κυριαρχεί με τον Καρτέσιο, περί τον 17ο αιώνα. Οι αισθήσεις υποτιμώνται ως αναξιόπιστες πηγές και το σώμα ως φθαρτό και γήινο, ως εμπόδιο.

Οι αντιλήψεις του Καρτέσιου βρίσκουν έρεισμα στην ορθολογική σκέψη της εποχής του (πρόκειται για την εποχή του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού) και ιδιαίτερα στο αίτημα να επιβληθεί ο πολιτισμός επί της φύσης.

Το κλίμα είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό για την ανάπτυξη διπολικών αντιλήψεων. Συγκεκριμένα, ο «ορθός λόγος» επιτάσσει την κυριαρχία επί του σώματος, τον έλεγχο πάνω στη σεξουαλικότητα, στις αισθήσεις, στα συναισθήματα. Η διακυβέρνηση του σώματος από το νου επιτυγχάνεται μέσω διαιτητικών πρακτικών, που στο παρελθόν συνδέονταν με τη νηστεία για θρησκευτικούς λόγους. Παρατηρείται μια προσπάθεια να επιβληθεί ο έλεγχος και η πειθαρχία, η λιτότητα και η εγκράτεια, να ρυθμιστούν τα σώματα, να ελεγχθούν τα πάθη, οι επιθυμίες, τα ένστικτα, η ανεξέλεγκτη και αδάμαστη σάρκα (η οποία μάλιστα συμβολίζεται συχνά μέσω του γυναικείου σώματος). Μια μορφή ελέγχου, λοιπόν, είναι και η στέρηση της ύλης που τρέφει το σώμα.

Όλη αυτή η αντίληψη, όμως, αντλεί από την προτεσταντική ηθική, που θέλει το σώμα να εμποδίζει την πνευματική ανύψωση.

Αυτού του είδους τη θρησκευτική διάσταση εντοπίζουμε, εξάλλου, και στην πολιτική, ηθική και φιλοσοφική σκέψη του Λοκ (17^{ος} αιώνας), ο οποίος προσδιορίζει τον πολιτισμό με την έννοια μιας διπλής πειθαρχίας: πρώτον, το πνεύμα πρέπει να επιβληθεί πάνω στη σάρκα, ο πολιτισμός να χαλιναγωγήσει το ζωώδες υπόστρωμα της ανθρώπινης φύσης για να αποκλείσει τα ενδεχόμενα περισπασμών στην πνευματική προσπάθεια των ανθρώπων. Δεύτερον, οι άνθρωποι πρέπει να αποκτήσουν αυτοπειθαρχία ώστε να επιτύχουν την πλήρη αφοσίωση στην επιτέλεση των επιταγών του «Νόμου της Φύσης» (που αποκαλύπτει στον άνθρωπο το θέλημα του θεού.. λολ). Γίνεται λόγος, λοιπόν, για ένα θρησκευτικό ασκητισμό, για ένα επίγειο «προσκύνημα», σε ό,τι αφορά τον τρόπο που ο άνθρωπος ζει στον κόσμο, μιας και βασική μορφή αυτής της πειθαρχίας αποτελεί κατά το Λοκ η αφοσίωση στην εργασία. Πρόκειται, αναμφίβολα για μια θεώρηση ευνοϊκή προς τις ανάγκες της καπιταλιστικής παραγω-

γής (εργασία και χαρά δηλαδή..).

Με βάση αυτή τη λογική, όπου το πνεύμα πρέπει να ελέγχει το σώμα, ακόμα και ο σωματικός πόνος μπορεί να κριθεί αναγκαίος προκειμένου να επιτευχθεί η εσωτερική τελείωση («τα αγαθά κόποις κτώνται» ή αλλιώς «no pain no gain»).

Στη δυαδική αυτή αντίληψη υπήρξε, ωστόσο, σωρεία αντιδράσεων: Π.χ. η τρέλα εκείνη που αποσυντονίζει τις επιταγές του «ορθού λόγου» (η οποία είχε, όμως, ως αποτέλεσμα να εμφανιστούν τα πρώτα άσυλα). Παρόμοια, η παρανομία, που αποδιαρθρώνει το πολιτικό και οικονομικό σύστημα (η οποία είχε αντίστοιχα ως αποτέλεσμα να εμφανιστούν οι πρώτες φυλακές..).

Αντίλογος, όμως, υπήρξε και σε θεωρητικό επίπεδο: Από το διονυσιακό τύπο ανθρώπου του Νίτσε, στην αρχή της ηδονής του Φρόνυτ και από την κοινωνική συγκρότηση του «φυσικού σώματος» του Φουκώ στις φεμινιστικές θεωρίες, τέτοιου είδους ενστάσεις κρίνονται αναγκαίες σε κοινωνίες που επιβιώνουν διπολικές κατανοήσεις του σώματος.

Στις μέρες μας, το γυναικείο σώμα ακόμα θεωρείται ασύδοτο, απείδαρχο και πηγή πειρασμού, με αποτέλεσμα σε κάποιες κοινωνίες να καλύπτεται υποχρεωτικά (βλέπε μπουρκα, μαντίλα κτλ), ενώ σε κάποιες άλλες κοινωνίες η δυαδικότητα αναπαράγεται μέσα από ...λαϊκά άσματα («σώμα μου φτιαγμένο από πηλό, κάνεις ό,τι θέλεις το μυαλό»)!

Πέρα από την πλάκα τώρα, ακόμη και σήμερα τα δίπολα όχι απλά επιβιώνουν, αλλά κυριαρχούν στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το σώμα. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πολλά παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, αλλά νομίζουμε ότι το πράγμα είναι αρκετά σαφές. Όλη η λογική (;) της θρησκείας, η πυρηνική οικογένεια, τα διάφορα ρατσιστικά συμπλέγματα κτλ ορθώνουν διαχωρισμούς που δημιουργούν εξουσιαστικές σχέσεις.

Έτσι, κρίνοντας απαραίτητη την αποδόμηση των διπόλων, θα σταθούμε σε στιγμές που τα όρια μεταξύ των δύο πόλων παύουν να είναι αυστηρά και γίνονται ρευστά, ασαφή και ευμετάβλητα. Στην προσπάθειά μας αυτή, λοιπόν, θα επικεντρωθούμε στο έργο των Μιχαήλ Μπαχτίν και Φρανσουά Ραμπελέ και πιο συγκεκριμένα στο καρναβαλικό σώμα στο Μεσαίωνα, που αμφισβητεί, αντιστέκεται και ανατρέπει.

Ιστορικό πλαίσιο

Φρανσουά Ραμπελέ (1483-1553) συχνά θεωρείται ως ο τυπικότερος εκπρόσωπος της γαλλικής Αναγέννησης. Στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, οι μεσαιωνικές δομές διατηρούνται, ωστόσο ο Ραμπελέ βιάζεται να καταρρακώσει το Μεσαίωνα και να μνησεί την Αναγέννηση, κυρίως με τα βιβλία του «Γαργαντούας» και «Πανταγκρυέλ».

Στην Αναγέννηση, όμως, σταδιακά θα αντιπαρατεθεί η Αντιμεταρρύθμιση, αντιπαράβαλλοντας συμμαχίες, συμφέροντα και πανίσχυρες δυνάμεις, όπως την καθολική εκκλησία και τα μοναχικά της τάγματα, μια υλική και πνευματική πανστρατιά, η οποία θα συμπίσει και θα πνίξει τον αναγεννησιακό πυρετό.

Ο Ραμπελέ αντιμετώπιζε τη μήνη του συντηρητικού κατεστημένου: η Σορβόννη (προπύργιο της σχολαστικής και της δογματικής θεολογίας) καταδικάζει και λογοκρίνει τα έργα του. Χαρακτηρίζεται άθεος και ασεβής, ενώ το 1564 τα έργα του συμπεριλαμβάνονται στον «Πίνακα Απαγορευμένων Βιβλίων» και συγκεκριμένα στη μερίδα «Αιρέσεις», με πρώτο βαθμό επικινδυνότητας. Ο Ραμπελέ ζει σε μια δύσκολη εποχή, όπου εκτός των άλλων αναβιώνει στη Ρώμη η Ιερά Εξέταση. Ωστόσο, μέσα από το έργο του καταφέρνει να αναδείξει την ανατρεπτική σημασία του καρναβαλιού, του γέλιου, της διακωμώδησης και της σαρκικής απόλαυσης στη μεταβατική εκείνη περίοδο.

Ο Μπαχτίν (1895-1975) ζει και γράφει σε μια εξίσου ταραχμένη περίοδο. Πάνω από δέκα χρόνια εκτοπισμένος από το σταλινικό καθεστώς στην άγρια ρωσική επαρχία, εν μέσω εφιαλτικών διώξεων κάθε αποκλίνουσας φωνής και μιας πρωτοφανούς πολιτισμικής ερείπωσης της Σοβιετικής κοινωνίας.

Κατά κάποιον τρόπο, στη θεωρία του για τη διαλογικότητα, το γέλιο, το καρναβάλι, το γκροτέσκο σώμα¹, υποβόσκει μια έντονη κριτική του δογματικού σταλινικού καθεστώτος, που εμφανίζεται ως κάτοχος της μίας και μοναδικής αλήθειας.

Ο Μπαχτίν, λοιπόν, θα εμπνευστεί από το Ραμπελέ και θα αδράξει την ευκαιρία να εκφέρει ένα λόγο βαθιά πολιτικό, με αφορμή τα καρναβάλια του Μεσαίωνα: «Οι εικόνες του Ραμπελέ έχουν έναν ανυποχώρητα ανεπίσημο χαρακτήρα. Κανένα δόγμα, καμία αυθεντία, καμία στενόμενυαλη σοβαρότητα δεν μπορούν να συνυπάρξουν με τις ραμπελεσιανές εικόνες: τούτες οι εικόνες αντιτίθενται σε κάθε τι το τελειωμένο και σταθερό, σε κάθε μεγαλοστομία, σε κάθε προκατασκευασμένη λύση σε ό,τι αφορά τη σκέψη και την αντίληψη του κόσμου».

¹ Το τι ακριβώς εννοούμε με αυτόν τον όρο θα διευκρινιστεί στα επόμενα κεφάλαια.

Λίγο πριν ξεκινήσουμε, όμως, την περιπλάνησή μας στα καρναβά-
λια του Μεσαίωνα, οφείλουμε να επισημάσουμε ότι δε θα αναζητή-
σουμε μια πλήρη αποδόμηση της διπολικής σύλληψης του σώματος.
Απλά θα σταθούμε στην αντιστροφή των ρόλων, στη συνοχή των
αντιθέτων και στο συνδυασμό των λογικά ασύνδετων, δηλαδή, στην
αμφισημία, και στην «αντιφατικότητα» του γκροτέσκου σώματος.
Θα συναντηθούμε, έτσι, αναπόφευκτα, με τη λογική του “ανάποδα”
και της “αντιστροφής”, με το ίδιο δηλαδή το καρναβαλικό πνεύμα.

Το καρναβάλι

Το καρναβάλι είναι όρος που παραπέμπει όχι μόνο στις γνω-
στές μας απόκριες, αλλά σε κάθε παραδοσιακή γιορτή που
περιλαμβάνει στο τελετουργικό της μεταμφιέσεις, μάσκες,
δρώμενα όπως το κάψιμο ενός ανδρικού βραχίονα, η ενθρόνιση
και η εκθρόνιση ενός πλασματικού βασιλιά, ο θάνατος και η ανάστα-
ση, συνήθειες που αντιστρέφουν την κανονική τάξη των πραγμάτων
κλπ. Η λέξη “καρναβάλι” αποκτά δηλαδή εδώ (πέτρα από τη στενή της
έννοια) μια ευρύτερη σημασία και αγκαλιάζει λίγο πολύ τις λαϊκές
γιορτές, όλες τις συλλογικές εκδηλώσεις που παρουσιάζουν ένα κοινό
πυρήνα: τον περιοδικό εορτασμό της ανακύκλωσης των εποχών και
της αναγέννησης του κόσμου, είτε αυτό σημαίνει τη συμβολική επα-
νάληψη της δημιουργίας, την επιστροφή στο μυθικό παρελθόν όπου
εμφανίστηκαν όλες οι μορφές, είτε πιο απλά το τέλος του “παλιού”
και την αρχή του “καινούριου”.

Το καρναβάλι παρουσιάζει “τη ζωή απ’ την ανάποδη” και εκφράζει τη
γονιμότητα της αλλαγής και ανανέωσης, την καταλυτική και συνάμα
ανανεωτική δύναμη του χρόνου, τη χαρούμενη (διασκεδαστική-εορτα-
στική) σχετικότητα κάθε κοινωνικής δομής, κάθε τάξης και εξουσίας.
Εξετάζοντας τις απαρχές του καρναβαλιού, ο Μπαχτίν ταξιδεύει μέσα
στο χρόνο από τις αρχαίες διονυσιακές, παγανιστικές γιορτές, μέχρι
το λαϊκό πολιτισμό του γέλιου του Μεσαίωνα, θα σταθεί ιδιαίτερα
στον κόσμο του Ραμπιπέ, όπου η φιλοσοφία του καρναβαλιού έχει
την τιμητική της, πλάι στο χορό, στο ξεφάντωμα και στην απελευθέ-
ρωση του σώματος.

Ο Ραμπιπέ, ζώντας σε μια εποχή όπου ο επίσημος και σοβαρός τόνος
του εκκλησιαστικού και φεουδαρχικού πολιτισμού κυριαρχεί, αντιπα-
ραθέτει έναν απέραντο κόσμο χιουμοριστικών μορφών και εκδηλώσε-
ων, τον πολιτισμό του λαϊκού καρναβαλικού γέλιου².

Έτσι, στο πέμπτο κεφάλαιο του Γαργαντούα («οι κουβέντες των
μπεκρήδων»), υπάρχουν κάποιες πολύ χαρακτηριστικές κι ενδιαφέ-
ρουσες ατάκες. Επί παραδείγματι, ένας μεθυσμένος, χρησιμοποiei

² Οι εκδηλώσεις αυτού του λαϊκού πολιτισμού μπορούν να διαιρεθούν σε

μία ρήση που αποδίδεται στον άγιο Αυγουστίνο (με εμφανώς ...διαφορετικό νόημα): «Αν δεν πιω, θα μείνω ξερός. Νάμαι, πέθανα κιόλας. Η ψυχή μου φτερογύζει σε καμιά βατραχολιμνούλα. Η ψυχή ου δύναται κατοικήσει εν τόπω ξηρώ». Κάποιοι άλλοι μπεκρής, αναφερόμενοι προφανώς στα τελευταία λόγια του χριστού στο σταυρό, λέει: «Το λόγο του θεού έχω στα χείλη: “Διψώ”».

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να καταστεί σαφές ότι στο Μεσαίωνα ήταν πολύ διαδεδομένες οι παρωδίες λειτουργιών (όπως “η λειτουργία των μεθύστακων” ή “λειτουργία των τζογαδόρων”) ή οι παρωδίες της ανάγνωσης του ευαγγελίου και των πιο ιερών προσευχών (του “πάτερ ημών”, του “άβε μαρία” κτλ), λιτανειών, ύμνων ή ψαλμών. Σ' αυτή καθαυτή τη διακωμώδηση της θρησκευτικής παράδοσης βρίσκεται ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της μεσαιωνικής εποχής: η διπλή άποψη του κόσμου και της ανθρώπινης ζωής· κάθε εκκλησιαστική γιορτή στο Μεσαίωνα είχε την κωμική λαϊκή της άποψη. Γενικότερα σε κάθε “επίσημη” γιορτή υπήρχε η “ανεπίσημη” έκφρασή της, με γίγαντες, νάνους και τέρατα, με γελοιοποιούς, κλόουν και τρελούς³, να μιμούνται σοβαρές τελετουργίες διακωμωδώντας τις⁴.

Όλες αυτές οι μορφές πρωτοκόλλου και τελετουργίας οι βασισιμένες στο γέλιο και καθιερωμένες από την παράδοση παρείχαν μια εντελώς διαφορετική, ηχηρά ανεπίσημη, εξωεκκλησιαστική και εξωπολιτική άποψη του κόσμου, του ανθρώπου και των ανθρωπίνων σχέσεων· οικοδομούσαν ένα δεύτερο κόσμο και μια δεύτερη ζωή έξω από την επίσημη οργάνωση της κοινωνίας, κόσμο στον οποίο συμμετείχαν λίγο πολύ όλοι οι μεσαιωνικοί άνθρωποι, στον οποίο ζούσαν για μια ορισμένη εποχή του χρόνου.

Το μεσαιωνικό καρναβάλι ήταν ουσιαστικά το αποκορύφωμα της

τρεις διακριτές μορφές. 1. Τελετουργικά θεάματα: καρναβαλικές παράτες, κωμικές παραστάσεις στο παζάρι. 2. Κωμικές λεκτικές συνθέσεις: παρωδίες προφορικές και γραπτές, τόσο στη λατινική όσο και στα εθνικά ιδιώματα. 3. Διάφορα είδη βωμολοχίας: βρισιές, βλαστήμιες, όρκοι, λαϊκές διαλαλήσεις. Αυτές οι τρεις μορφές λαϊκού χιούμορ, οι οποίες παρά την ποικιλία τους αντανακλούν μια μοναδική χιουμοριστική άποψη του κόσμου, συνδέονται στενά και διαπλέκονται μεταξύ τους με πολλούς τρόπους.

³ Στο λαϊκό γκροτέσκο η τρέλα είναι μια χαρούμενη παρωδία του εθιμοτυπικού λόγου, της στενόμευαλης σοβαρότητας της επίσημης “αλήθειας”. Πρόκειται για μια γιορταστική τρέλα, την οποία τόσο εύστοχα μας δίνει στις ταινίες του ο Τιμ Μπάρτον.

⁴ Αυτή η συνύπαρξη της σοβαρής με την κωμική αντιμετώπιση του κόσμου συναντάται, εξάλλου, και σε προγενέστερες εποχές. Για παράδειγμα, στην

δεύτερης αυτής “ανεπίσημης” ζωής του λαού, ο οποίος για κάποιο χρόνο εισερχόταν στην ουτοπική σφαίρα της κοινότητας, της ελευθερίας, της ισότητας και της αφθονίας. Μιλάμε δηλαδή για μια περιστασιακή αποδέσμευση από την επικρατούσα αλήθεια και την εδραιωμένη τάξη· για την άρση όλων των ιεραρχικών διακρίσεων, προνομίων, κανόνων και απαγορεύσεων. Το καρναβάλι ήταν η αληθινή γιορτή του χρόνου, γιορτή του γίνεσθαι, της αλλαγής και της ανανέωσης. Ήταν εχθρικό προς οτιδήποτε το απαθανατισμένο και τελειωμένο. Κοιτούσε στο ατελείωτο μέλλον.

Από την άλλη μεριά, οι επίσημες γιορτές του Μεσαίωνα, εκκλησιαστικές, φεουδαρχικές είτε υπό την αιγίδα του κράτους, δεν οδηγούσαν τους ανθρώπους έξω από την υπάρχουσα κοσμική τάξη ούτε δημιουργούσαν καμία δεύτερη ζωή.

Απεναντίας, επικύρωναν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων και την ενίσχυαν. Ο δεσμός με το χρόνο ήταν τυποποιημένος· αλλαγές και στιγμές κρίσεων εξορίζονταν στο παρελθόν. Στην πραγματικότητα, οι επίσημες γιορτές ήταν στραμμένες ολοκληρωτικά στο παρελθόν και χρησιμοποιούσαν το παρελθόν για να νομιμοποιήσουν το παρόν. Αντίθετα από την παλαιότερη και αυθεντικότερη γιορτή, οι επίσημες γιορτές επιβεβαίωναν εκείνο που ήταν σταθερό, αμετάβλητο, αιώνιο: την υπάρχουσα ιεραρχία, τις υφιστάμενες θρησκευτικές, πολιτικές και ηθικές αξίες, κανόνες και απαγορεύσεις. Καθένας έπρεπε να εμφανίζεται με τα πλήρη εμβλήματα του επαγγέλματος, του κύκλου και των αξιωμάτων του και να τοποθετείται ανάλογα με τη θέση του. Ήταν ένας καθαγιασμός της ανισότητας. Ήταν ο θρίαμβος μιας αλήθειας ήδη εδραιωμένης, της κυρίαρχης αλήθειας που παρουσιαζόταν ως αιώνια και αδιαμφισβήτητη. Γι’ αυτό και ο τόνος της επίσημης γιορτής ήταν μονολιδικά σοβαρός, και το στοιχείο του γέλιου της ήταν ξένο⁵.

Αντίθετα, ο καρναβαλικός κόσμος του Μεσαίωνα είναι ένας κόσμος ελευθεριότητας και αντί-ιεραρχίας. Δεν αποτελεί ούτε αμιγώς καλλιτεχνική μορφή, ούτε θέαμα. Είναι ζωή και όχι τέχνη (αν και βρίσκεται στα όρια της τέχνης) και μάλιστα μια μορφή-της-ζωής πραγμα-

αρχαιότητα υπήρχε το “τελετουργικό σκώμμα”, που ήταν λατρεία γέλιου και χλευασμού προς τη θεότητα, ενώ στις απαρχές του ρωμαϊκού κράτους η εθιμοτυπία της θριαμβικής πομπής περιελάμβανε σχεδόν επί ίσοις όροις την αποθέωση και τον εμπαιγμό του νικητή. Οι ταφικές τελετουργίες συνίσταντο επίσης σε θρήνο (εξύμνηση) και σε διακωμώδηση του αποθανόντος.

⁵ Πράγματι, το γέλιο απουσιάζει από τις επίσημες γιορτές και από τα ιερά βιβλία, ενώ την απουσία του γέλιου από τα “σοσιαλιστικά” καθεστώτα, μας δίνει ο Μίλαν Κούντερα, με παραστατικό (όσο και δραματικό) τρόπο, στο βιβλίο του “Το Αστείο”. Εξάλλου, το ζήτημα της απουσίας του γέλιου απ’ τη θρησκευτική παράδοση πραγματεύεται και το βιβλίο του Ουμπέρτο Έκο “Το όνομα του ρόδου”.

τική και ιδεώδης συνάμα. Το καρναβάλι δεν είναι θέαμα, γιατί καταργεί τα δίπολα πομπού και δέκτη, καλλιτέχνη και θεατή, ανώτερο και κατώτερο. Όλοι συμμετέχουν στη ζωή του καρναβαλιού που έχει τους δικούς της νόμους, το δικό της πνεύμα. Εξάλλου, δε θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά, καθώς η ίδια η ζωή παίζει στο καρναβάλι μια άλλη, ελεύθερη πραγματώσή της, την αναγέννηση και την ανανέωσή της σε μια ευτυχέστερη βάση.

Αναπόφευκτα, αυτή η ολότελα διαφορετική προσέγγιση τη ζωής συνεπάγεται κι έναν τελείως διαφορετικό κώδικα επικοινωνίας: το γέλιο, όχι ως ατομική αντίδραση σε κάποιο συγκεκριμένο κωμικό συμβάν, αλλά ως καθολικό, παλλαϊκό, αμφίσημο. Οικουμενικό, δεν τα βάζει με ιδιαίτερα πρόσωπα ή δεσμούς, αλλά με την ύπαρξη ολόκληρη, περιλαμβανομένου και του γελώντος. Αμφίσημο, φχαριστιέται την ίδια στιγμή που σαρκάζει, καταφάσκει την ίδια στιγμή που αρνείται.

Εξάλλου, καταργείται κάθε μορφή τυπικότητας κι ευπρέπειας, ενώ η αθυροστομία έρχεται να συμβολίσει την πλήρη και απόλυτη απουσία των κάθε λογής φραγμών, ή όπως λέει κι η παροιμία: “σε κώλο μ’ ευκοιλία σκατό ποτέ δε λείπει”.

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι αυτός ο δεύτερος, εορταστικός τρόπος ζωής του Μεσαιώνα συμπαρασύρει μια συνολική αντίληψη για τον άνθρωπο και την κοινωνία. Μια αντίληψη ελευθεριακή, που αμφισβητεί τις εξουσίες, τις ιεραρχίες, τις συμβατικότητες και τις “κανονικότητες”. Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για μια ολότελα διαφορετική κατανόηση του κόσμου, που αφορά μάλιστα όλες του τις πτυχές: από την πολιτική και τη θρησκευτική ζωή, μέχρι τους κώδικες επικοινωνίας και το ανθρωπινό σώμα.

Γκροτέσκος ρεαλισμός και σώμα

«Περί της εφηβικής ηλικίας του Γαργαντούα (κεφ. 11)

Ο Γαργαντούας από τριών μέχρι πέντε χρονών ανατράφηκε κι εκπαιδεύτηκε σε πάσα πρεπούμενη γνώση, σύμφωνα με την προσταγή του πατέρα του. Κι αυτόν τον καιρό πέρασε όπως όλα τα μικρά παιδιά του τόπου του: δηλαδή πίνοντας, τρώγοντας και κάνοντας νάνι, τρώγοντας, κάνοντας νάνι και πίνοντας, κάνοντας νάνι, πίνοντας και τρώγοντας.

Κατουρούσε πάνω στα παπούτσια του, χεζόταν στο βρακί του, ξεμυξιαζόταν στα μανίκια του, άφηνε να τρέχει η μύξα μέσα στη σούπα του, γάνωνε τη μύτη του, πασάλειβε τα μούτρα του, έπινε μέσα στο πασούμι του και κάθε λίγο έτριβε την κοιλιά του μ’ ένα καλάδι. Τρόχιζε τα δόντια του πάνω σ’ ένα ξυλοπάπουτσο, έπλενε τα χέρια του μέσα στο ζουμί της σούπας, στραβομουτσούνιαζε, όταν έδινε λεφτά στο δίσκο της εκκλησίας έκλανε μαζί, κατουρούσε κόντρα στον ήλιο, ξεροβολούσε τ’ άντερά του, τα έλεγε στη νύφη για να τ’ ακούει η πεθερά, τύλωνε την παραδαρμένη του,

έτρωγε λάχανα κι έχεζε πράσα, νόμιζε πως τα σύννεφα είναι τηγανάκια μπακιρένια κι οι κωλοφοτιές φανάρια, έλεγε ό,τι του κατέβαζε η γκλάβα του και χούφταζε ασταμάτητα τις γκουβερνάντες του»⁶...

πισημαίνεται συνήθως ότι στο έργο του Ραμπιλέ εξέχοντα ρόλο παίζει η υλική σωματική αρχή, δηλαδή, εικόνες του σώματος συνδεδεμένες με το φαγητό, το ποτό, τις εκκενώσεις και τη σεξουαλική ζωή. Επιπλέον, οι εικόνες του σώματος παρουσιάζονται σε μια εξαιρετικά διογκωμένη μορφή. Ο Ραμπιλέ ανακηρύχθηκε από το Βίκτορα Ουγκώ ως ο μεγαλύτερος ποιητής της “σάρκας” και της “κοιλιάς”.

Αυτές οι εικόνες είναι η κληρονομιά της ιδιαίτερης αισθητικής αντίληψης που χαρακτηρίζει το λαϊκό πολιτισμό του γέλιου, της αντίληψης του λεγόμενου “γκροτέσκου ρεαλισμού”.

Υποβιβασμός

Ουσιώδης αρχή του γκροτέσκου ρεαλισμού είναι ο υποβιβασμός, καθαίρεση δηλαδή του οτιδήποτε είναι υψηλό, εκπνευματωμένο, ιδεώδες, αφηρημένο· είναι μια μετατόπιση στο υλικό επίπεδο, στη σφαίρα του γήινου και του σωματικού στην αδιάλυτη ενότητά τους. Με αυτή την έννοια, ως υψηλό λογίζεται το ουράνιο σε σχέση με το γήινο, ο νους σε σχέση με το σώμα, το κεφάλι σε σχέση με τα γεννητικά όργανα. Ο γκροτέσκος ρεαλισμός, λοιπόν, επαναπροσγειώνει, ξανακάνει τα αντικείμενά του σάρκα.

Ο υποβιβασμός είναι αμφίσημος, αρνητικός και θετικός ταυτόχρονα: το να υποβιβάζεις ένα αντικείμενο δεν σημαίνει απλώς ότι το εξακοντίζεις στο κενό της ανυπαρξίας, στην απόλυτη καταστροφή, αλλά ότι το στέλνεις πίσω στο αναπαραγωγικό κατώτερο στρώμα, στη ζώνη στην οποία επιτελούνται η σύλληψη και η νέα γέννηση όπου τα πάντα φυτρώνουν εν αφθονία.

Ο «Γαργαντούας», συγκεκριμένα, ξεκινά με αναφορά στο Σωκράτη, ο οποίος αποτελεί λαμπρό παράδειγμα υποβιβασμού και αμφισημίας.

Καταρχάς, το περιπαικτικό, ειρωνικό του ύφος ενδυναμώνει το στοιχείο της αμφισημίας, το οποίο εμφανίζεται με τη μορφή της “σοφής άγνοιας”: “είμαι σοφότερος απ’ όλους τους άλλους, γιατί τουλάχιστον ξέρω πως δεν ξέρω τίποτα”.

Επίσης, το γέλιο του (που παίρνει την απόχρωση της ειρωνείας) και οι σωκρατικοί υποβιβασμοί (ένα ολόκληρο σύστημα μεταφο-

⁶ βλ. Φρανσουά Ραμπιλέ, *Γαργαντούας και Πανταγκρούελ*, Εκδόσεις: βιβλιοπώλειον της “Εστίας”, Αθήνα, 2004, σελ. 96-97.

ρών και παρομοιώσεων που αντλούνται από τις χαμηλές σφαίρες της ύπαρξης, τα ταπεινά επαγγέλματα, την καθημερινή ζωή κτλ.) φέρνουν πιο κοντά τον κόσμο και τον κάνουν οικείο, επιτρέπουν την ελεύθερη εξερεύνησή του χωρίς φόβο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αμφίσημου υποβιβασμού, εξάλλου, είναι ο Δον Κιχώτης, που από τη μια πλευρά μεταφέρει κάθε υψηλή εδιμοτυπική χειρονομία και τελετουργικό στην υλική σφαίρα εξευτελίζοντας την ιπποσύνη, ενώ από την άλλη συμβολίζει έναν αφηρημένο και αποστεωμένο ιδεαλισμό που καθααίρεται από την τεράστια κοιλιά, τη βουλιμία και τις άφθονες εκκενώσεις του Σάντσο Πάντσα, που αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση γκροτέσκου σώματος.

"Le bas materiel"

Όπως γίνεται αντιληπτό, στο γκροτέσκο ρεαλισμό δίνεται βάση στον υποβιβασμό από τα ψηλά στα χαμηλά, από τον ουρανό στη γη, από το νου στο κάτω υλικό μέρος του σώματος (*le bas materiel*), δηλαδή στα ένστικτα και στις ορμές. Ενδεικτικά, κάποια από τα χαρακτηριστικά του Πανταγκρυελισμού είναι η εμμονή στο φαγητό, στο ποτό, στην πεολατρεία, στα κωλοσφούγγια, στην αποπάτηση:

«Χέζοντας τις προάλλες μύρισα
το φόρο που στον κώλο μου χρωστάω.
Αλλιώςτικη βγήκε μυρουδιά απ' ότι συνηθάω
κι άρχισα να βρομοκοπάω.
Αχ! Αν κάποιος μου 'φερνε τη ρήγισσα,
Την κόρη που περίμενα [και λαχταράω],
Χέζοντας
Θα 'πιανα να της καλαφάτιζα την τρύπα
απ' όπου κατουράει, καταπώς ξέρω κι είπα.
Και τα δαχτύλια της στο μεταξύ
την τρύπα του σκατού μου θα βόλευαν μαζί,
χέζοντας» ⁷.

Σ' αυτή καθαυτή την αποθέωση της σωματικής απόλαυσης ενυπάρ-

⁷ Φρανσουά Ραμπιλέ, *Γαργαντούας και Πανταγκρυέλ*, Εκδόσεις: βιβλι-
οπωλείον της "Εστίας", Αθήνα, 2004, σελ. 105-106.

χουν στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά για την κατανόηση των μεσαιωνικών κοινωνιών: Ας θυμίσουμε ότι σε μια κοινωνία όπου η πείνα, η ανέχεια και οι επιδημίες ήταν συνηθισμένα και αναπότρεπτα φαινόμενα, η αναφορά σε λαϊκά τσιμπούσια, σε οινοποσίες, κραιπάλες και στη σωματική υγεία της αφόδευσης και της σαρκικής επιθυμίας, αποτελεί μήνυμα αισιοδοξίας και πρόσκλησης προς απόλαυση, μήνυμα παραμερισμού του περιρρέοντος φόβου.

Έχουμε να κάνουμε, λοιπόν, με μια αντίληψη του σώματος, που –αν μη τι άλλο– αμφισβητεί την επιβαλλόμενη πειθαρχία της χριστιανικής ηθικής, που αντιστέκεται απέναντι σε κάθε δογματική σύλληψη του κόσμου, είτε αυτή είναι θρησκευτική (στην περίπτωση του Ραμπελέ), είτε σταλινική (στην περίπτωση του Μπαχτίν)...

Πέρα από τα όρια του σώματος

ιλάμε, λοιπόν, για ένα σώμα ανατρεπτικό, που χαρακτηρίζεται από τη γονιμότητα και την αφθονία, από την εορταστική και την ουτοπική όψη, το αγαλλιαστικό, το χαρούμενο, το άμετρο⁸, την υπερβολή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ανθρωπίνη μύτη –μοτίβο επαναλαμβανόμενο στην παγκόσμια λογοτεχνία– η οποία παίρνει υπερβολικές διαστάσεις στη συνήδη γκροτέσκα απεικόνισή της συμβολίζοντας το φαλλό (βλ. το μύθο της Ρωξάνης ή το Μορφονιό, φίλο του Καραγκιόζη, καθώς και το γκροτέσκο αφήγημα του Γκόγκολ «η Μύτη»).

Το γκροτέσκο αναζητά εκείνο που προεξέχει από το σώμα, όλα όσα προσπαθούν να υπερβούν τα όρια του σώματος. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στα «βλαστάρια» και στα «κλαδιά», σε οτιδήποτε προεκτείνει το σώμα και το συνδέει με άλλα σώματα ή με τον εξωτερικό κόσμο.

Το γκροτέσκο σώμα δεν είναι, λοιπόν, χωρισμένο από τον υπόλοιπο κόσμο. Δεν είναι κλειστό, ούτε έχει περιχαρακωμένα όρια. Είναι ένα σώμα ανοιχτό προς τον έξω κόσμο. Η καλλιτεχνική λογική της γκροτέσκας εικόνας (όπως συχνά απεικονίζεται στους πίνακες των Bosch και Breughel) αγνοεί την κλειστή, λεία και αδιαπέραστη επιφάνεια του σώματος και διατηρεί μόνο τις εκβλαστήσεις του και τα στόμιά του –μόνο ότι οδηγεί πέρα από τον

⁸ «Για μενταγιόν [στο καπέλο του] είχε [ο Γαργαντούας], πάνω σε μια χρυσή πλάκα που ζύγιζε εξήντα οκτώ ημίλιτρα, ένα ειδώλιο από ταιριασμένο σμάλτο, που παρίστανε ένα ανθρώπινο σώμα με δυο κεφάλια, γυρισμένα το ένα προς το άλλο, τέσσερα χέρια, τέσσερα πόδια και δυο πισινούς, έτσι όπως λέει ο Πλάτων στο Συμπόσιο πως ήταν άλλοτε η ανθρώπινη φύση στη μυθική αρχή της».

περιορισμένο χώρο ή στα βάδη του σώματος. Έτσι, υπερβαίνει το διαχωρισμό εσωτερικού-εξωτερικού σώματος.

Η γέννηση του Γαργαντούα αποτελεί μια πολύ χαρακτηριστική περίπτωση: «Εξαιτίας αυτού του συμβάντος οι λοβοί του πλακούντα έσπασαν και το έμβρυο πέρασε μ' ένα πήδο από αυτές τις τρύπες και μπήκε στην κοίλη φλέβα. Στη συνέχεια, σκαρφαλώνοντας από το διάφραγμα μέχρι ως πάνω από τους ώμους (όπου η περί ης ο λόγος φλέβα διακλαδίζεται στα δύο), πήρε το αριστερό μονοπάτι και βγήκε από το ζερβό αφτί».⁹

Το γκροτέσκο σώμα, λοιπόν, δεν είναι ένα σώμα εξατομικευμένο, αλλά ένα σώμα διπλό: το ένα σώμα δίνει ζωή και πεθαίνει και το άλλο συλλαμβάνεται και γεννιέται. Είναι ένα σώμα εν τω γίνεσθαι, ένα σώμα που ποτέ δεν ολοκληρώνεται, που ποτέ δεν είναι πλήρες και τελειωμένο. Τα όρια ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο είναι ασαφή, μιας και η ζωή διαδέχεται το θάνατο κι έτσι εκφράζεται η έννοια της αναγέννησης και της αναδημιουργίας¹⁰.

Ενώ, λοιπόν, στην αρχαιότητα σκοπός του ανθρώπου ήταν η αθανασία της ψυχής, στην περίφημη επιστολή του προς τον Πανταγκρουέλ, ο Γαργαντούας προτάσσει την πρόοδο και την αθανασία ολόκληρου του ανθρωπίνου είδους, των σωμάτων, δηλαδή, που διαπλέκονται και συνδέονται μεταξύ τους.¹¹

Στον γκροτέσκο ρεαλισμό, επομένως, το σωματικό στοιχείο είναι βαθιά θετικό. Παρουσιάζεται όχι στην ιδιωτική, εγωιστική μορφή του, αποκομμένο απ' όλες τις άλλες σφαίρες της ζωής, αλλά σαν κάτι το οικουμενικό, κάτι που αντιπροσωπεύει όλους τους ανθρώπους. Ως τέτοιο αντιτίθεται στην αποκοπή από τα υλικά και σωματικά ριζώματα του κόσμου· δεν αξιώνει καμιά απάρνηση του γήινου, ούτε αποδέσμευση από τη γη και το σώμα.

⁹ Η ανατομική ανάλυση τελειώνει με την απροσδόκητη και τελείως καρναβαλική γέννηση του Γαργαντούα μέσα απ' το αφτί της μάνας του. Το παιδί δεν πάει κάτω, αλλά πάνω. Αυτό είναι ένα τυπικό γκροτέσκο αναποδογύρισμα.

¹⁰ Μια παρόμοια αισιόδοξη εκδοχή του θανάτου μπορούμε να συναντήσουμε στη «γιורתή των νεκρών» που γίνεται αρχές Νοέμβρη στην Πόλη του Μεξικού.

¹¹ Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι στα χρόνια του Ραμπελέ ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές -π.χ. στις εικαστικές τέχνες- το θέμα του ανδρόγυνου, ενός σώματος πέρα από την όποια έμφυλη διαφοροποίηση.. σα να λέμε queer!

ελικά, η γκροτέσκα σύλληψη του σώματος μοιάζει να δημιουργεί το υπόβαθρο για την απελευθέρωση από το δογματισμό, την ολοκλήρωση, τους περιορισμούς και τους κάθε λογής ηδικούς φραγμούς.

Διόλου τυχαία, το σώμα που εμφανίζεται σε όλες τις εκφράσεις του ανεπίσημου λόγου των ανθρώπων είναι το σώμα που γονιμοποιεί και γονιμοποιείται, που γεννάει και γεννιέται, που καταβροχδίζει και καταβροχδίζεται, που πίνει, αφοδεύει, αρρωσταίνει και πεθαίνει.

Οπουδήποτε οι άνθρωποι γελούν και βρίζουν, και ιδιαίτερα σε ένα οικείο περιβάλλον, ο λόγος τους είναι γεμάτος από σωματικές εικόνες. Το σώμα συνοσιάζεται, αφοδεύει, παρατρώνει – και η ομιλία των ανθρώπων είναι πλημμυρισμένη από γεννητικά όργανα, κοιλίες, αφοδεύσεις, ούρα, αρρώστιες, μύτες, στόματα και ακρωτηριασμένα μέλη.

Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποστηρίξουμε ότι ο ενθουσιασμός, η ιλαρότητα, η ένταση του γκροτέσκου σώματος εμπνέει τη δημιουργία ενός κλίματος αμεσότητας, εγγύτητας κι εγκαρδιότητας (βλ. στην πρώτη σελίδα τον χαρακτηριστικό πρόλογο του Ραμπιλέ), μιας και ακόμη και οι βρυσιές είναι αμφίσημες: ενώ ταπεινώνουν κι εξευτελίζουν, την ίδια στιγμή αναζωογονούν και ανανεώνουν.

Εξάλλου, τα σώματα που χορεύουν με γιορταστική τρέλα και άγρια χαρά στα καρναβάλια του Μεσαίωνα απελευθερώνουν το σώμα από την τυραννία των κοινωνικά ενδεδειγμένων, δήθεν μηχανικών κινήσεων. Ας μην ξεχνάμε ότι, αν το περπάτημα στα δυο πόδια είναι ανθρώπινο αντανακλαστικό, ο τρόπος περπατήματος είναι κοινωνικά κατασκευασμένος, δηλαδή επίκτητος, αντικείμενο εξάσκησης. Έτσι, ένα χορευτικό “ξεβίδωμα” (όπως π.χ. στις συναυλίες των Δρακατόρ) προσφέρει μια δυνατότητα αναζήτησης του προσωπικού στυλ, της ξεχωριστής ταυτότητας, μια δυνατότητα αποδόμησης.

Ένα στοιχείο που παίζει πολύ σημαντικό ρόλο σε τέτοιου είδους ανατρεπτικά παραληρήματα αμφίσημου γέλιου ή παλαβιάρικου χορού είναι η μάσκα (βλ. και την ομώνυμη ταινία με το Τζιμ Κάρει). Η μάσκα συνδέεται με την αέναη αναζήτηση της προσωπικής ταυτότητας (κοινωνικής, σεξουαλικής κτλ) και τη φαιδρή άρνηση της ομοιομορφίας και της ομοιότητας απορρίπτοντας, ως εκ τούτου, τη συμμόρφωση προς τον ίδιο τον εαυτό. Η μάσκα σχετίζεται με τη μετάβαση, τις μεταμορφώσεις, την παραβίαση των φυσικών ορίων και την κοροϊδία. Εμπεριέχει το παιγνιώδες στοιχείο της ζωής αποκαλύπτοντας -ως ένα βαθμό- την ουσία του γκροτέσκου.

Σ’ αυτό το σημείο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι μόνο σ’ αυτό το πλαίσιο του λαϊκού γκροτέσκου μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία του σώματος που περιγελά, που χορεύει, που μασκαρεύεται, ως

μέσου ανατροπής και αναδημιουργίας.

Ακριβέστερα, λοιπόν, το λαϊκό γχροτέσκο αντανακλά τη στιγμή ακριβώς που το φως αντικαθιστά το σκοτάδι, το πρωί τη νύχτα, η άνοιξη το χειμώνα. Γίνεται λόγος για μια συμμετοχή - με τη σκέψη και το σώμα - στη δυνατότητα ενός άλλου ουτοπικού κόσμου, εντελώς διαφορετικού, όπου πρωταγωνιστεί η χαρά και όχι ο φόβος· σ' αυτόν τον κόσμο, ακόμα και ο θάνατος εμπεριέχει στοιχεία γέλιου.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, θα λέγαμε ότι το γχροτέσκο σώμα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός σώματος αντιστεκόμενου, ανοιχτού στον έξω κόσμο, ατελούς. Το μη συμμορφούμενο σώμα μετατρέπεται σε τόπο πολιτικής αντιπαράθεσης και μέσο ανατροπής των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας. Τοποθετείται έτσι στα συμπραζόμενα του καρναβαλιού, το οποίο εξαρτάται από την ίδια την κοινωνική διαστρωμάτωση της μεσαιωνικής κοινωνίας. Αυτή μάλιστα η εξάρτηση του προσδίδει και τον ανατρεπτικό και πολιτικό του χαρακτήρα: το καρναβάλι αντιτίθεται στην κυρίαρχη κουλτούρα του κράτους και της μεσαιωνικής εκκλησίας, καλλιεργεί το γέλιο, σατιρίζει τις σοβαρές τελετουργίες, απελευθερώνει από τις κυρίαρχες αλήθειες και την καθιερωμένη τάξη, καταργεί τις ισχύουσες ιεραρχίες και απαγορεύσεις. Το καρναβάλι, χαρακτηριστικό στοιχείο της λαϊκής κουλτούρας, διακρίνεται από την πολλαπλότητα των στυλ, απευθύνεται και τροφοδοτείται από την ανώνυμη μάζα, τον κοινό άνθρωπο. Εδώ το σώμα απελευθερώνεται, ενώνεται με άλλα σώματα, απολαμβάνει την υλικότητα των λειτουργιών του και εμπλέκεται σε άλλου τύπου σχέσεις με τη γλώσσα και την πολιτική. Η υλικότητα του σώματος παραπέμπει στην επαφή με τη γη και την παρακμή, τη φθορά και την αποσύνθεση, η οποία όμως οδηγεί σε μια νέα γέννηση, σε μια ανολοκλήρωτη μεταμόρφωση. Το υλικό σώμα προβάλλεται μέσω των χαμηλών μερών του όπως το στομάχι και τα σεξουαλικά όργανα και συνδέεται με την υπερβολική κατανάλωση φαγητού και ποτού, την απόδευση, τη συνουσία, τη σύλληψη και τη γέννηση. Ένα τέτοιο σώμα προκαλεί, αμφισβητεί, ανατρέπει, συγκρούεται. Το καρναβάλι λοιπόν δεν αφορά απλώς έναν εορταστικό εξωραϊσμό του "βιολογικού σώματος". Ορίζει τον τόπο όπου το σώμα γίνεται το μέσο δια του οποίου οι ιεραρχίες του μεσαιωνικού πολιτισμού ανατρέπονται και αμφισβητούνται και αντικαθίστανται από μια νέα αντίληψη της ανθρώπινης ζωής. Το μεσαιωνικό καρναβάλι συνδέεται με το ανυπάκουο, επαναστατικό γχροτέσκο σώμα και τις θετικές και αναζωογονητικές του δυνάμεις που με την Αναγέννηση και τις νέες μορφές ρύθμισης και επιτήρησης σταδιακά θα περιθωριοποιηθεί και θα ελεγχθεί.

ε ό,τι αφορά δε τη νεωτερική εικόνα του σώματος, γίνεται λόγος για ένα σώμα κλειστό, περιορισμένο, ολοκληρωμένο και πλήρες, που παύει να συγχωνεύεται με τον κόσμο και με άλλα σώματα. Έτσι, διαμορφώνεται μια νέα συνολική αντίληψη που επηρεάζει τα πρότυπα της ομιλίας ή τη συμπεριφορά: «Μη βάζεις τους αγκώνες στο τραπέζι, κράτα μέσα την κοιλιά, τρώγε χωρίς να μασάς δυνατά, μη ρουθουνίζεις και μη λαχανιάζεις, κράτα το στόμα κλειστό κλπ· με άλλα λόγια, να κλείνεις και να οροθετείς τους περιορισμούς του σώματος και να εξομαλύνεις τα εξογκώματα», ή αλλιώς ...βγάλε το δάχτυλο απ' τη μύτη μικρέ Γαργαντούα!

Τη μετάβαση αυτή από το σώμα που ποτέ δεν ολοκληρώνεται, που δεν είναι πλήρες, που γονιμοποιεί και γονιμοποιείται, που πίνει, αφοδεύει, αρρωσταίνει και πεθαίνει στο εξατομικευμένο σώμα, εν ολίγοις τη μετάβαση από το μεσαιωνικό στο νεωτερικό σώμα, σηματοδοτεί, στο χώρο της τέχνης, η μετάβαση από το γκροτέσκο στον αναγεννησιακό ρεαλισμό.

Υπό την κυριαρχία του κλασικιστικού κανόνα σε όλες τις μορφές της τέχνης και της λογοτεχνίας το δέκατο έβδομο και στις αρχές του δέκατου όγδοου αιώνα, το γκροτέσκο που ήταν συνδεδεμένο με τον πολιτισμό του λαϊκού γέλιου αποκλείστηκε από τη μεγάλη λογοτεχνία· κατέβηκε στο χαμηλό κωμικό επίπεδο ή υπήχθη στο επίθετο “χονδροειδής νατουραλισμός”.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου διαπιστώνουμε μια διαδικασία σταδιακού περιορισμού των καρναβαλικών μορφών του λαϊκού πολιτισμού, οι οποίες έγιναν μικρές και τετριμμένες. Από τη μία μεριά το κράτος οικειοποιήθηκε την εορταστική ζωή και τη μετέτρεψε σε παρέλαση· από την άλλη αυτοί οι πανηγυρισμοί περιχαρακώθηκαν στην ιδιωτική σφαίρα και έγιναν μέρος της ιδιωτικής οικογενειακής ζωής. Τα προνόμια τα οποία επέτρεπε παλαιότερα το παζάρι περιορίζονταν όλο και περισσότερο. Το καρναβαλικό πνεύμα με την ελευθερία του, τον ουτοπικό του χαρακτήρα που ήταν στραμμένος προς το μέλλον, μεταμορφώθηκε σταδιακά σε πνεύμα των διακοπών.

Σήμερα

ράγματι, το καρναβάλι δεν είναι πλέον τίποτα περισσότερο από

μια σύντομη περίοδο ξεφάντωματος: έγινε “διακοπές” κι έχασε κάθε στοιχείο ανατρεπτικότητας. Δε θα ήταν, ίσως, υπερβολικό να υποστηρίξουμε ότι στις μέρες μας αντί να λειτουργεί ως αφορμή για αντίσταση, λειτουργεί περισσότερο ως δικλείδα αποσυμπίεσης των ταξικών διαφοροποιήσεων της κοινωνίας.

Ουσιαστικά, η ανεξέλεγκτη και ριζοσπαστική παράδοση του μεσαιωνικού καρναβαλιού μπήκε σε πολύ συγκεκριμένα πλαίσια με την έλευση της νεωτερικότητας και αυτό είναι κάτι που μπορούμε να διαπιστώσουμε και στις μετανεωτερικές κοινωνίες, στην περίπτωση π.χ. του πατρινού καρναβαλιού.

Έτσι, εκτός από τον αυτονόητο χωρικό και χρονικό περιορισμό του (όποιοι) καρναβαλικού πνεύματος, το αυθόρμητο κατέβασμα του κόσμου στους δρόμους μετατρέπεται σε καρναβαλική παρέλαση με συγκεκριμένα δρομολόγια και χωρισμένη σε γκρουπ ομοιόμορφων καρναβαλιστών, η δημιουργικότητα και ο αυτοσχεδιασμός αντικαθίσταται από το κιτς, ο λαός χωρίζεται σε καρναβαλιστές και θεατές, η φωτιά μένει ως ένα συμβολικό θέαμα στην τελετή λήξης, η μουσική δε δημιουργείται πλέον ως αυθόρμητη λαϊκή τέχνη, αλλά πλασάρεται με τη μορφή έτοιμων εμπορικών επιτυχιών. Το πραγματικό αντικαθίσταται από το θεαματικό, η έκσταση από την προσποίηση της έκστασης, η αποκάλυψη των πολλών προσωπείων που μπορεί να κρύβει ένας άνθρωπος με μια μεταμφίεση που είναι ξένη σ’ αυτόν που την υποδύεται. Δε γίνεται, λοιπόν, λόγος πια για μια “διπλή” άποψη της ζωής, αλλά για ένα δεσμό τουριστικό, οργανωμένο μάλιστα απ’ το Δήμο!

Ακόμα όμως και σε καρναβάλια, που το μεσαιωνικό πνεύμα μοιάζει να επιβιώνει, όπως στη βόρεια Ελλάδα ή σε διάφορα νησιά, αυτό που ουσιαστικά συμβαίνει είναι η αναπαραγωγή ενός τουριστικού φολκλόρ, όπου η όποια δυνατότητα για αντίσταση οργανώνεται και ρυθμίζεται, ενσωματώνεται και αφομοιώνεται από έναν ολιγοήμερο δεσμό, όπου κυριαρχεί το εμπόρευμα και το θέαμα. Από ένα δεσμό που μετατρέπει σε “παράδοση” την όποια πιθανότητα ανατροπής των κανονιστικών προτύπων.

Ίδενται, λοιπόν, κάποια εύλογα ερωτήματα: Τι διδάγματα μπορούμε να αντλήσουμε από τα καρναβάλια του Μεσαίωνα; Μπορεί να έχει η γκροτέσκα σύλληψη επιρροή στον τρόπο που καταλαβαίνουμε σήμερα το σώμα; Είδαμε πως στη μεσαιωνική κοινωνία, το καρναβάλι εμφανίζεται σαν μια δεύτερη ζωή των ανθρώπων. Σαν μια ανεπίσημη γιορτή πλάι σε κάθε επίσημη γιορτή. Ακόμα κι εκεί, όμως, το καρναβάλι μοιάζει να λειτουργεί σαν μια πρακτική δεσμικά και κοινωνικά αποδεκτή. Σαν μια περίοδος όπου οι τρέλες είναι δεμιτές, όπου η εξαίρεση επιβεβαιώνει τον κανόνα, ώστε μετά το πέρας της τα πάντα να μπορούν να συνεχιστούν όπως και πριν. Σαν μια σύντομη περίοδος ξεσπάσματος, μετά την οποία όλοι επιστρέφουν στα συνηθισμένα τους καθήκοντα.

Δικός μας σκοπός μας δεν είναι, λοιπόν, να γκρινιάζουμε σαν τους γέρους και τις γριές για το πόσο ωραία ήταν τα πράγματα παλιά και πόσο χάλια είναι σήμερα. Η μιζέρια της παρελθοντολογίας δεν ταιριάζει με τη δική μας γιορταστική διάθεση. Εμείς θεωρούμε ότι μπορούμε ακόμη και σήμερα να βρούμε δικά μας πράγματα μέσα στο καρναβάλι, σαν τη βραδιά που διοργανώσαμε απόψε ας πούμε. Κάποιος θα πει ότι πέφτουμε και εμείς στην παγίδα, ότι αναλωνόμαστε σε εφήμερες πράξεις αντίστασης. Κι αυτό, όμως, δεν είναι λίγο... Από την άλλη, θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξουμε ότι το καρναβαλικό στοιχείο μπορεί να αξιοποιηθεί ως μια γενική, ανατρεπτική αρχή.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, αυτή είναι η προσπάθεια που κάνουμε εμείς ως μπάντα. Δε θεωρούμε ότι η μουσική μας έχει κανένα σπουδαίο αναγεννητικό χαρακτήρα, αλλά τουλάχιστον προσπαθούμε κάθε φορά να φτιάξουμε μια γιορτή, όπου οι εξουσίες δεν έχουν θέση, όπου το γέλιο και ο χορός δίνουν στο σώμα την ευκαιρία να νοιώσει ελεύθερο από ό,τι το καταπιέζει.

ΠΗΓΕΣ

Φρανσουά Ραμπελέ, *Γαργαντούας και Πανταγκρυέλ*, μετάφραση Φ. Δρακονταειδής, Εκδόσεις: βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Αθήνα, 2004

Μιχαήλ Μπαχτίν, *Ζητήματα της ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2000

Μιχαήλ Μπαχτίν, *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής*, Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 1980

Γιάννης Κιουρτσάκης, *Καρναβάλι και Καραγκιόζης*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1985

Γιάννης Κιουρτσάκης, *Η τρελή σοφία ή τα ανίερα ιερά: δοκίμιο για το καρναβάλι και τη γλώσσα του*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2003

Δήμητρα Μακρυγιώτη, *Τα όρια του σώματος*, Εκδόσεις Νήσος, Αθήνα 2004

Πάτρα-Ψυρρή: Μια "προλεταριακή" εκδοχή της διασκέδασης;, *Περιοδικό Καμπροεσα*, τεύχος 1, Αθήνα, Ιούνης 2006.

ΨΩΜΙ ΚΑΙ ΤΥΡΙ
ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ
ΥΜΝΕΙΤΕ.

ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ
ΚΡΑΣΙ
ΥΠΕΡΥΨΟΥΤΕ.

ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ
ΜΟΥΝΙ
ΕΙΣ ΠΑΝΤΑΣ
ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ.